

UČITEL, JEHO DIDAKTICKÉ (A PEDAGOGICKÉ) DOVEDNOSTI

Design vzdělávacího procesu

Obecná a oborová didaktika

Semestr jaro 2021

DIDAKTIKA – „UMĚNÍ VYUČOVAT“

- Pojem
- Historický kontext
- Základní pedagogická disciplína
- **Teorie vyučování a učení**
- Cílem je
 - A) v teoretické rovině je **definovat** základní didaktické pojmy *vzdělání, výchova, vyučování, učení* aj.
 - B) a **rozpracovat** teorie vztahující se k vyučování a učení

DIDAKTIKA

- **Jan Průcha (2006)**: didaktika chápána jako obecná teorie o „*intencionálních procesech učení a vyučování a o obsazích a formách těchto procesů...ať se realizují ve školní třídě, nebo v podnikovém kurzu, při výcviku artistů aj.*“
- **Lucie Zormanová (2014)**: *Didaktika je věda, která se zabývá teorií vyučování, zkoumá podmínky a faktory, které proces vyučování ovlivňují zvnějšku i zevnitř. Zabývá se obecnými problémy výuky.*

DIDAKTIKA V ZRCADLE HISTORIE

- **Antika**
 - sofisté – didaktika ve smyslu péče o duši
- **Středověké školy**
 - didaktika s katechetikou (teorie a praxe předávání víry)
 - teologické fakulty
- **Vědecký význam termínu**
 - osvícenství v 17. a 18. století
 - Wolfgang Rathke – didaktika jako *umění vyučovat*
 - Jan Ámos Komenský – nadčasové didaktické dílo, systematická didaktika
 - J. J. Rousseau
 - J. H. Pestalozzi
 - J. F. Herbart

JAN ÁMOS KOMENSKÝ - ODKAZ

- **Didaktické principy**
 - Princip názornosti
 - Princip systematickosti (také propojovat učené s již probíraným – efektivní výuka)
 - Princip přiměřenosti („biflování“)
- **Organizování výuky**
 - čtyři šestileté cykly
 - systém hromadné výuky všech dětí ve třídě společně
- **Myšlenka celoživotního vzdělávání**

VÝCHODISKA TÉMATU

OTÁZKA evokace:

- Jaké jsou **pilíře výuky** z hlediska didaktických dovedností učitele/lektora? 😊

PILÍŘE VÝUKY A DOVEDNOSTI UČITELE

PŘÍPRAVA

REALIZACE

EVALUACE

Na jaké základní otázky dává
obecná didaktika odpovědi?

PŘEDMĚT DIDAKTIKY

- Výukový cíl
- Didaktické zásady
- Výukové metody
- Organizační formy výuky
- Diagnostika výstupů výuky – didaktické testy, hodnocení aj.
- **Otázky obecné didaktiky:**
 - Které prvky ovlivňují efektivitu vyučování?
 - **Co** je nutné vyučovat?
 - **Jak** vést výuku?
 - Existují také **jiné možnosti**, jak by mohla probíhat výuka?
 - Jak **postupovat** při výuce?
 - Je třeba provádět **kontrolu** výuky?
 - **Kdo, proč a jak** řídí výuku?

ROZDĚLENÍ DIDAKTIKY PODLE ZAMĚŘENÍ

- **Obecná didaktika**
 - věda zabývající se teorií, podmínkami..., faktory...
 - sepětí s didaktikou oborovou ...
- **Předmětová didaktika**
 - didaktika pro daný studijní předmět / vzdělávací obor (např. didaktika Informačních a komunikačních technologií)
 - je zpravidla chápána jako **METODIKA** (Průcha, Walterová, Mareš, 1995)
 - vytváří se **ve vazbě na vyučovací předměty, v podmínkách daných kurikulem konkrétního typu vzdělávací instituce**
- **Oborová didaktika**
 - didaktika daného studijního oboru (např. didaktika přírodovědných předmětů)
 - vymezení pojmu dosud není ustálené
 - pojetí ve smyslu oborové didaktiky jako metodiky (správné vyučování v daném oboru)
 - Pojetí komplexní – oborová didaktika jako aplikovaná věda založená na základním výzkumu – současný vývoj
- **Školní didaktika**
 - Teorie vyučování

6 SKUPIN KLÍČOVÝCH DOVEDNOSTÍ UČITELE

(podle Kyriacou, 2012)

- 1. **plánovací** (umožňují připravit vyučovací hodinu = vymežit edukační cíle, zvolit vhodné prostředky ke splnění cílů aj.)
- 2. **realizační a řídicí** (zajišťují účinnou pedagogickou komunikaci ve vyučovací hodině)
- 3. **přispívající k optimálnímu klimatu** ve třídě (jeho vytváření a rozvíjení)
- 4. **nezbytné k udržení kázně** a řešení výchovných situací
- 5. **diagnostické** (kontrola a hodnocení učební činnosti žáků)
- 6. **autodiagnostické** (sebehodnocení učitelovy pedagogické činnosti)

Všechny zahrnují řadu DÍLČÍCH dovedností

ZVLÁŠTNÍ RYS / NÁROČNOST PEDAGOGICKÝCH DOVEDNOSTÍ

- **INTERAKTIVNÍ povaha dovedností**
 - = učitel během hodiny neustále reaguje na měnící se okolnosti a podmínky, mnohé jen těžko předpokladatelné
 - efektivita učitelovy práce do jisté míry závisí na dovednosti **přizpůsobovat a měnit zvolené postupy a strategie výuky** podle průběhu hodiny/lekce/edukačního procesu v online prostředí
 - **rozdíly mezi zkušeným a méně zkušeným učitelem** v přístupu k měnícím se podmínkám vyučovací hodiny

OTÁZKA k diskusi: **K jakým (neočekávaným) změnám může během edukačního procesu dojít?**

OTÁZKA k diskusi:

K jakým (neočekávaným) změnám může během edukačního procesu dojít?

ZNALOSTI (VĚDOMOSTI) UČITELŮ O VYUČOVÁNÍ

- Primárně institucionálně získané
- Důležitá součást pedagogických dovedností

Otázka k diskusi: **Které vědomosti o vyučování by měl učitel mít, aby jeho edukační praxe byla optimální?**

- 1.
- 2.
- 3.
- 4. ...

Znalosti (vědomosti) učitelů o vyučování

1. znalost **učiva** (vzdělávacího obsahu předmětu)
2. znalost obecných **principů a strategií řízení vyučování** a organizace práce ve třídě
3. znalost **kurikulárních dokumentů** pro daný typ školy
4. **didaktická znalost** toho, jak učit jednotlivá témata v kurikulu (předmětová didaktika)
5. znalosti **o žákovi**
6. znalost **kontextu**, v němž vyučování probíhá (kolektiv třídy, znalost místně zakotveného prostředí, obce, komunity...)
7. znalost výchovných **cílů a hodnot**

Stěžejní dimenze dovedností učitele

- Obecně jednotlivé logicky související činnosti učitele, které podporují žákovu učení:

A. znalosti (vědomosti)

B. rozhodování

C. činnost (akce)

RYSY DOVEDNOSTÍ UČITELE

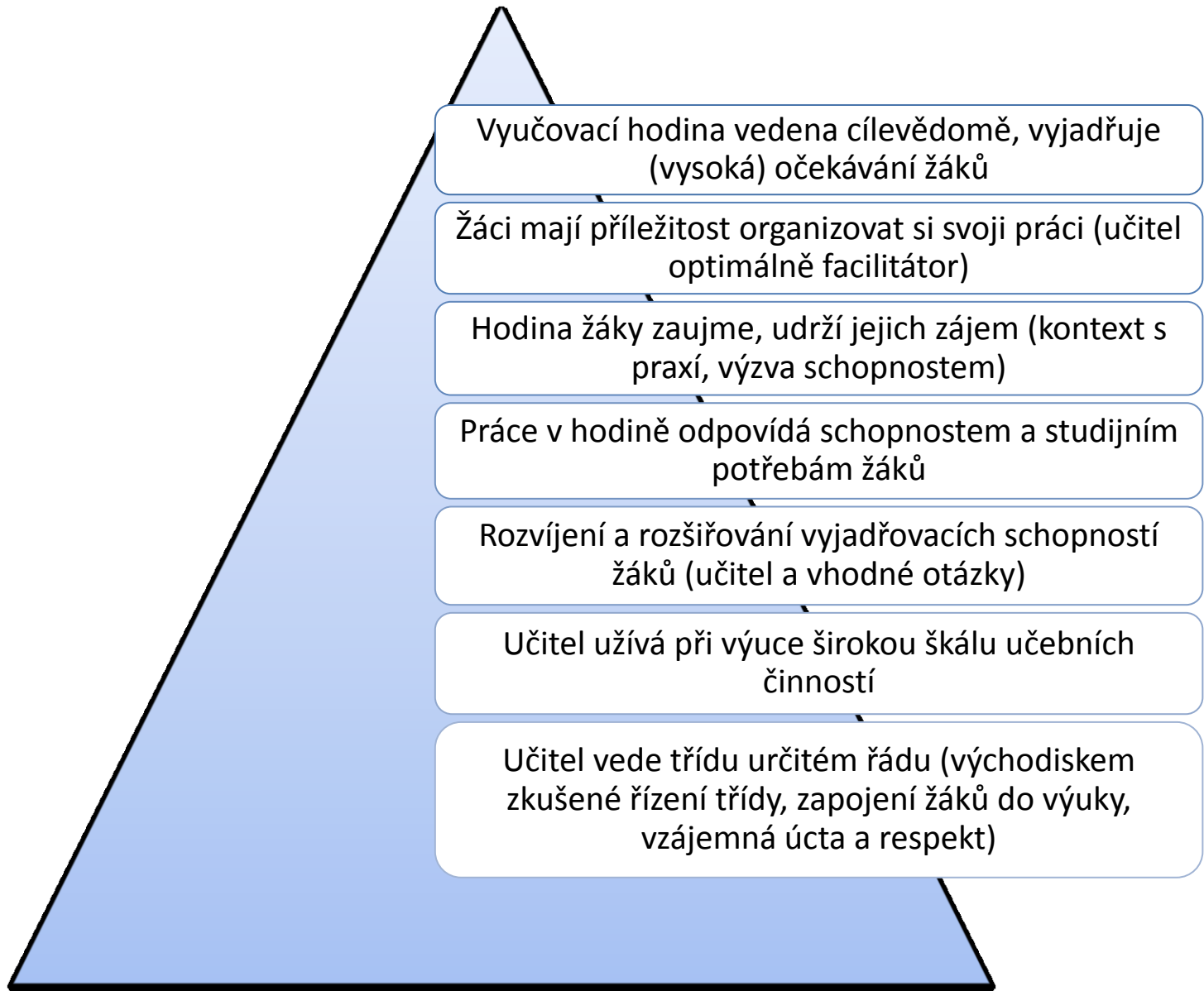
- Primární = účelné a cílevědomé činnosti zaměřené na řešení problémů souvisejících s (ne)dosahováním výukových cílů
 - Problémy: krátkodobé, okamžité, před hodinou, během hodiny, po hodině (včetně online výuky – velmi aktuální)

OTÁZKA: Jaké konkrétní problémy (situace) může učitel řešit v různých fázích své didaktické činnosti?

PŘÍKLADY PROBLÉMŮ/SITUACÍ VE VÝUCE

- Jakou formu zápisu (na tabuli, do prezentace) mám zvolit, aby byl co nestručnější a přitom obsahoval vše podstatné?
- Jak mám napsat žákovi do hodnocení jeho práce upozornění na chybu v jeho uvažování?
- Jak mám dát při hodině žákovi znamení, aby přestal mluvit, aniž bych přerušil svůj výklad?
- Jaké učebnice / společné edukační materiály pro celý školní rok budou nejlépe odpovídat potřebám mých žáků?
- Jak své žáky co nejlépe připravím pro jejich budoucí profesi?
- Jak dlouho po položení otázky mám čekat na žakovu odpověď?

KVALITNÍ VYUČOVACÍ HODINA / LEKCE

Klíčové dovednosti učitele pro kvalitní výuku

- **OTÁZKA:** Které to tedy podle vás jsou? 😊

KLÍČOVÉ DOVEDNOSTI UČITELE

1. Plánování a příprava
2. Realizace vyučovací jednotky
3. Řízení vyučovací jednotky
4. Klima třídy / studijní skupiny
5. Kázeň
6. Hodnocení prospěchu žáků
7. Reflexe vlastní práce a evaluace

DOVEDNOSTI UČITELE – ZRCADLO VÝZKUMŮ

- **Osobní zkušenost v roli žáka pro budoucí dovednosti v roli učitele**
 - **OTÁZKA: Je to dostatečné, nebo nedostatečné východisko?**
- Nezkušenost = nevědomost = bezradnost v konkrétních situacích při výuce u začínajících učitelů
- Srovnávací výzkum začínajících vs zkušených učitelů
 - **Začínající učitel mnohem více pohlcen komunikací s konkrétním žákem bez schopnosti koncentrace na dění v ostatní třídě**
- Výzkum 3 kategorií učitelů – simulované pedagogické úkoly: např. příprava vyučovací hodiny (využití zdrojů informací, vědomostí o třídě ...)
 - Zájemce o studium pedagogiky
 - Student pedagogiky
 - Učitel v praxi

1. PLÁNOVÁNÍ A PŘÍPRAVA

Plán učební hodiny má jasné a vhodné cíle a záměry

Vzdělávací obsah a metody hodiny odpovídají tomu, co se žáci mají naučit

Vyučovací hodina naplánována tak, aby vhodně navazovala na předchozí a umožnila návaznost příští hodiny

Materiál a pomůcky jsou včas a dobře připraveny a zkontrolovány

Všechna rozhodnutí učitele při plánování berou v potaz situaci žáků i kontext

Hodina uspořádána tak, aby výuka upoutala pozornost žáků, udržela jejich zájem a aktivní účast na výuce

2. REALIZACE VYUČOVACÍ HODINY

Učitel jedná jistě, se sebedůvěrou, uvolněně, chováním vzbuzuje zájem žáků o výuku

Výklad a vysvětlení jasné, formou odpovídající potřebám a úrovni žáků

Otázky různého typu a šíře, komunikace se všemi žáky třídy

Škála vhodných učebních činností k podpoře učení žáků

Žáci se aktivně podílejí na hodině, dostávají příležitost organizovat svou vlastní práci

Učitel dává najevo respekt k myšlenkám a názorům žáků a podporuje je v jejich vyjadřování

Práce zadávaná žákům je přiměřená jejich potřebám

Materiály a pomůcky užívány účelně

3. ŘÍZENÍ VYUČOVACÍ HODINY

Začátek hodiny hladký, rychlý, navodí kladný postoj žáků k následným činnostem

Udržení pozornosti žáků se daří, také jejich zájem a zapojení do činností

Učitel průběžně pozorně sleduje postup žáků a jejich pokroky v práci

Žáci dostávají konstruktivní a užitečnou zpětnou vazbu, povzbuzující k další činnosti

Hladké přechody mezi jednotlivými činnostmi

Dobře rozvržený čas mezi jednotlivými činnostmi

Tempo a spád výuky v hodině se přizpůsobují a udržují na úrovni odpovídající potřebám i nárokům žáků

V případě potřeby učitel průběžně modifikuje plán výuky

Závěrečné fáze vyučovací hodiny jsou dobře využity

4. KLIMA TŘÍDY

Klima třídy cílevědomě orientováno na splnění úkolů, je uvolněné a s jasným smyslem pro řád

Učitel žáky podporuje a povzbuzuje k učení a dává jim najevo pozitivní očekávání

Komunikace mezi učiteli a žáky je založena na vzájemné úctě a dobrém, důvěrném a přátelském vztahu

Učitel poskytuje žákovi zpětnou vazbu a přispívá k budování jeho sebedůvěry a sebeúcty

Design učebny a její vybavení podporují kladné postoje žáků k vyučování a usnadňují činnosti výuky /platí i pro online uč. prostředí

5. KÁZEŇ / ŘÁD

Řád do značné míry založen na vytvoření kladného klimatu třídy, na dobré realizaci a řízení výuky

Učitel má přiměřenou autoritu, žáci ji uznávají a respektují

Učitel žákům vhodným způsobem sděluje pravidla a požadavky k jejich chování (případně spoluúčast žáků na jejich definování)

Učitel pozorně sleduje chování žáků, činí vhodné kroky k tomu, aby předešel projevům nežádoucího chování

Při řešení nežádoucího chování žáka se správným způsobem uplatňuje prověření případu, projednání, pomoc při učebních obtížích, napomenutí a tresty (směrnice a závazné dokumenty školy)

Učitel se vyhýbá konfrontacím a dovedně řeší situace, ve kterých konfrontace hrozí

6. HODNOCENÍ ŽÁKŮ

Hodnocení prací žáků během hodiny a po ní učitel provádí důkladně a konstruktivně

Zpětná vazba slouží k nalezení chyb a jejich opravě, k povzbuzení v dalším úsilí žáka, k udržení a posílení jeho sebedůvěry – rada, pomoc, individuální práce s konkrétními žáky

Učitel používá k hodnocení typově různorodé úkoly, pokrývající formativní (průběžné) i sumativní (finální) hodnocení

Učitel si vede o práci a prospěchu žáků záznamy různými způsoby

Žáci dostávají příležitost podílet se na hodnocení své práce a prospěchu

Hodnocení prací žáků je používáno k odhalení oblastí, v nichž má více žáků potíže, k posouzení efektivity vyučování a k ověření, zda je vytvořen pevný základ pro další postup výuky

Učitel hodnotí učební dovednosti žáků a učební strategie, které používají, tak aby podpořil další rozvoj jejich metakognitivních dovedností

7. REFLEXE A SEBEHODNOCENÍ VLASTNÍ PRÁCE (EVALUACE)

Učitel hodnotí své hodiny s cílem přizpůsobit podle získaných poznatků plánování další výuky i praktickou činnost

Učitel pravidelně reflektuje svou aktuální praxi a snaží se rozpoznat ty své stránky, které vyžadují další rozvoj

K hodnocení své praxe učitel užívá různé metody

Učitel pravidelně prověřuje organizaci svého času a svých činností, zjišťuje možné uspořádání jejich pro větší efektivitu pedagogické práce

Učitel pravidelně reviduje strategie a techniky, které používá proti stresu a vyhoření

HLEDISKA ROZVOJE DOVEDNOSTÍ UČITELE

- Sledování vlastního vyučování (sebereflexe)
- Etapy rozvoje
- Seberozvoj
- Motivace k rozvoji

ZDROJE - VÝBĚR

- ČAPEK, Robert. *Moderní didaktika: lexikon výukových a hodnoticích metod*. Praha: Grada, 2015, dotisk 2019. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3450-7.
- KYRIACOU, Chris. *Klíčové dovednosti učitele. Cesty k lepšímu vyučování*. Portál 2012. 164 s. ISBN 978-80-262-0052-9
- PETTY, Geoff. *Moderní vyučování*. Portál 2013. 562 s. ISBN 978-80-262-0367-4
- ZORMANOVÁ, Lucie. *Obecná didaktika*. Grada Publishing 2014. 240 s. ISBN 978-80-247-4590-9